

Мирослав САВЧИН

МОРАЛЬНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ СУТНІСНІ ВИЗНАЧЕННЯ

Myroslav SAVCHYN

THE MORAL SPHERE OF THE PERSONALITY AND ITS ESSENTIAL DEFINITIONS

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.01.149>

УДК: 159.923.2

ВСТУП

Низький рівень моральності у суспільстві, часті індивідуальні та групові прояви аморальності у всіх сферах життєдіяльності людини ставлять перед гуманітаріями завдання з'ясувати причини такої ситуації та сформулювати конкретні пропозиції щодо зміни наявної ситуації у позитивному напрямку. Загальновизнано, що методологічною основою дослідження моральної поведінки конкретної людини у психології є етика як окремий розділ філософського знання [1; 2; 17; 18; 29], в якій аналізуються різні етичні концепції, зокрема ліберальна етика, етика унітаризму та гедоністична етика, етика комунітаризму та колективізму, релятивістська етика, теорія справедливості, у засновках якої є благоговіння перед життям, етика права і свободи та ін. Останнім часом виділився новий напрям – *прикладна етика*, в якій аналізується ціннісний зміст міжособистісних стосунків, у котрі вступають особи у різних сферах життєдіяльності (право, бізнес, культура та ін.), з'ясовуються специфічні вимоги до окремих категорій людей і моральні проблеми існування особистості та людства взагалі [18; 27; 30; 31]. За нехтування автентичною (духовно іманентною) природою людини мораль стає інституційною, коли утверджується авторитет спеціально створених інституцій, яким до-

ручається виносити моральні приписи (професійна, корпоративна, управлінська, правова етика) [1; 21; 27].

На методологічному рівні аналізу відбувається радикальна постмодерністська трансформація уявлень про *моральність особистості*, зокрема її лібералізація та релятивізація, активно аналізується постконвекційна мораль [6; 7; 8; 9; 15; 33; 34; 35]. Руйнування однозначних моральних орієнтирів, що сталося під впливом постмодернізму, призвело до того, що у масовій свідомості майже ігнорується моральна проблематика життя людини та одночасно, як компенсаторний механізм, виникає тенденція до своєрідного галасливого моралізаторства, моральної демагогії. Однак очевидно, що у суспільному житті моральність перестала бути фундаментальною засадою поведінки людини, а маніпуляція її свідомістю і повсякденням людини стала загальноприйнятою практичною нормою в існуванні соціуму, груп та окремого громадянина [19; 21; 28; 30]. Із масової свідомості витісняється той факт, що людина народжується та живе серед людей, які є об'єктивною обставиною її існування, бо, щоб жити, їй доводиться вступати у різноманітні міжособистісні та соціальні стосунки, вічною проблемою яких є їх моральні засади. Загалом проблема моральності конкретної особистості стосується оприявлення особи іншого у її внутрішньому світі й, щонайперше,

у сфері свідомості. У науковому дискурсі гуманітаріїв (філософів, психологів, педагогів, соціологів та ін.) теж повно не виявлено джерела, чинники, механізми та умови розвитку моральної сфери особистості.

Метою даної статі є з'ясування методологічних засад дослідження моральної сфери особистості, а саме аналіз вертикального та горизонтального її вимірів, виділення і характеристика векторів духовної та соціальної моральності, висвітлення предметного поля розгляду моральних стосунків особистості (інший, спільнота, суспільство, природа, праця, світ) та їх феноменології.

У засновках чинного дослідження покладено **сукупність тверджень** конструктивно-позитивного погляду на проблему моральності особистості, що стосується: 1) ідеї про людину як безумовну цінність у єдності духу, душі і тіла, яка прагне до блага і сама з повинністю творить благо, що адекватно розглядається в духовній парадигмі; 2) адекватного сприймання людиною особи іншого (інших, спільноти) як фундаментальної обставини життя кожного суб'єкта, де індивідуальність зумовлена його суб'єктно-особистісною активністю (особистою відповідністю) та об'єктивними (незалежними від нього) умовами життя; 3) головного імперативу моральності людини – творення блага для конкретного іншого та загального блага (спільноти, суспільства), вищим вираженням якого є дієва любов, поважання свободи та індивідуальності; 4) індивідуальної аморальності, котра зумовлена спотвореним уявленням про людину в індивідуальній, професійній, масовій свідомості [26-28; 32], а також зосередженні уваги на нижчих потребах людини та несвідомій сфері, що виразно сформульовано у понятті “людина-симулякр” як такої характеристики одиниці, що культивується в сучасному пост-модерністському світогляді [8; 9; 11-13].

Виклад основного матеріалу. Наукове опрацювання проблеми моральності особистості ґрунтується на уявленнях про людину, її сутність і про феноменологію життєдіяльності. У своїй історії людство завжди керувалося певною ідеєю людини та її ідеалом, яким має наслідувати емпірична особа. Для Платона [23-24] онтологічним маркером існуючого (суспільства, людини) була його корисність, доцільність, гармонія існування та суті. На його думку, в усій сукупності кожне існуюче повинно бути доцільним і корисним.

Справжнє, існуюче прагне добра, володіє повноцінною буттєвістю, оскільки долучено до добра, його дії спрямовані на добродійність. А це означає, що існує певний стандарт праведності. За Платоном те, “що добре, є справжнє, а що справжнє, то добре”, а світом править добро як основа і мета всього існуючого. Відтак вікує ідея людини як справжньої, досконалої, що вимагає емпіричного наслідування усіма навколишніми.

Отож, онтологічним маркером людського буття доречно розглядати творення добра (“*archoagathon*”). Рівень людяності особи визначається її здатністю до творення добра, адже насправді вона зобов'язана бути творцем добра (і любові). Платон прагнув зрозуміти і розкрити, що значить бути справжнім мудрецем, філософом, політиком, гідною людиною. На його думку, головна мета та обов'язок мислителя (філософа) – вивести людину із печери на світ істини. Цю місію можуть виконати ті, хто прагне добра і правильно розуміють ідею, сутність людини. До того ж кожна людина має проявляти особливу турботу про іншу людину, відповісти на запитання “Хто Я така?”, яке стосується її природи і сенсу існування. Він був переконаний, що можна виховати філософа (й відтак людину. – М.С.), який прагне до істини, добра та гідності. Для нього важливим було питання: що перебуває у засновках онтології (ідеї) про людину? Суспільний статус, розмежування і розрізнення людей передбачає оцінкове ставлення згідно з духовним, моральним чи метафізичним критеріями. Тому люди відрізняються між собою за рівнем близькості до ідеї чи ідеалу людини, а найважливішим у житті є цінність різних форм людського існування. Звідси слушно виокремити такі рівні наслідування: ікона, з одного боку, та копія, модель, симулякр – з другого.

Платон заглянув у глибини проблеми добродійності людини (людини печери), де йому відкрилася суть симулякра як неправдивої копії. Він вважав, що ознакою симулякра є відмова від принципу наслідування ідеї людяності, яка заперечувалася софістами. Бути симулякром – це постати анонімним суб'єктом, бути ніким, не перебувати під впливом ідеалу [23; 24]. Вочевидь людина-симулякр – деструктивний елемент суспільства, тому її потрібно виживати із людської спільноти, не дати розпросторитися бездушній свободі, яка небезпечна для неї самої і для соціуму. Одночасно, Платон, як і пізніше Ф. Ніцше [20], не

зміг зрозуміти, чому часто в реальному житті перемагає несправедливий, а не святий, герой, мудрий. Філософу опонували софісти, які не були ні мудрецами, ані філософами, а втілювали в буття якраз ідею симулякра, котрий для них розглядався як просто ніхто, де форма його буття – не мімесис (наслідування) ідеї, не наслідування ідеї мудреця, а це той, хто, навпаки, навмисне спотворює ідею. Софіст, який не має відношення до добра, не підкоряється ідеї людяності, стандартам і вимогам розуму, не має стосунку до добра. Він ставить під сумнів здатність людини жити згідно з ідеєю людини, добра, розуму, сумнівається у можливостях практичної реалізації цієї ідеї у суспільному та індивідуальному житті. Софіст-симулякр ставить під сумнів феномен наслідування як онтологічний принцип стосунків двох світів – ідеального і реального, врешті-решт не розглядає добро як мету людського життя [23].

На перший погляд, важко відрізнити софіста від Сократа, допоки останній не здійснює в ч и н о к, звільняється від анонімності симулякра, постає вольовою особистістю, відповідає на питання “Хто ти?”. Сократ утілює в собі героя печери, філософа, суть якого – бути гідною людиною. Навпаки, мета софіста – спотворити добро, в усьому брати участь, у всьому наслідувати, а в своїй суті насправді все заперечувати, всіх повчити як жити, не володіючи автентичним ідеалом добра, любові. Фактична його мета – створити хаос, тоді як мета Сократа – встановлення порядку, розуміння сущого, творення блага, жертвуючи навіть собою. Симулякр-софіст прагне перетворити суспільство у множину безликих одиниць без особистісного начала, а не в спільноту індивідуальностей, сильних особистостей. Домінування у суспільстві симулякра – повна ознака дескридитації ідеї та ідеалу людини. Симулякр не прагне ні збагнути суть, ні втілити ідеал, тому що він не наслідує ідеал, не сповідує ідею, не обстоює уявлення про справжню людяність. Він фактично не наслідує нікого – ні святого, ні героя, ні філософа, ні благородного, бо він ніхто, тому лише імітує стандарт, всеможливими способами спотворюючи його. Та й людина ним не цінується за подібністю до ідеалу, а розглядається як абсолютно вільна, звільнена від відповідальності перед будь-ким і за будь-кого, в неї відсутній обов’язок прагнути до якогось людського ідеалу, адже виголошуються гасла: “Будь тим, ким ти є” і “Будь тим, ким хочеш бути”, “Наслідуй

кожного, але не будь ні на кого подібним”, “Будь аномальним та анонімним”.

У сутнісному вимірі психічного життя симулякр тільки зовнішньо створює видимий ефект (але не конструктивний результат) впливу подібного, який досягається хитрістю, часом, підступністю, знеціненням моральності, коли не має правильного погляду на сенс життя та місію особистості. Симулякр навіть не ставить питання про сенс життя, уникає запитання про сутність людини. У його світогляді місце відповідального пізнання посідає деякий іронічний стан, мистецтво неконструктивного дискутування, що перебуває поза знанням та ідеєю [4; 14; 25].

У другій половині ХХ ст. Жиль Дельоз [6-7] відкинув платонівський дуалізм у побудові і розуміння світу, звернувши увагу на ідею симулякра. У його філософії немає ідей, образу, парадигм, стану доброї людяності. Мислитель не звертає увагу на автентично-екзистенційний мотив життя особи у філософії Платона, а шукає підґрунтя для створення метафізики у її неусвідомлених екзистенційних мотивах. Для нього симулякр – людина, що не бажає бути справжньою, бути вповні особистістю, яка не бере на себе відповідальність за себе, за інших, за світ. Симулякр – це людина-ніхто, у якої розмиті основи відповідальності, бо вона не сприймає будь-які зовнішні обов’язки стосовно навколишніх. Ж. Дельоз вважає, що симулякр володіє енергетичною силою, котра, мов загадка життя, завжди є переможцем. Він стверджує, що в історії людства жодна ідея людини (як образу і подоби Бога, як творця добра, як розумної істоти) не була реалізована. Він не визнає і не підкоряється будь-якій ідеї, парадигмі людини, а прагне обґрунтувати тезу, що не все піддається впливові цієї ідеї, до того ж сучасна епоха втратила її. Окрім того, він не використовує поняття індивідуальності чи спільності, що єднає людей, у яких виражається нероздільність душі і тіла, розуму і тіла як основи людського життя, натомість вводить поняття *сінгулярності* (одиночності).

Отож, за такого погляду в кожен часовий момент людина має право бути іншою, аномальною, не підпорядковуватися ніяким нормам, правилам і стандартам. Бути людиною означає постійно долати існуючі кодекси і норми поведінки, відрізнятись від інших. Тому кожна особа створює свій *власний ідеал* людського буття у ситуації фактичної відсутності будь-якого еталону чи взірця. Симулякр ста-

вить під сумнів здатність і спробу особистості жити згідно з ідеєю людини, це постлюдина як можливість існування докорінно іншої моделі людини, яка не задає питання про власну суть, про сенс життя та покликання. Життя симулякра – перманентний експеримент із буденними цілями, смислами буття, із свободою, а фактично псевдосвободою, вивчення того, від чого людина нібито не може відмовитися, але прагне цього, визнає його як об'єктивну “необхідність” у своєму житті [6; 7]. Постійна відмінність від іншого та мінливість симулякра не піддається свідомому контролю. Те, яким він буде навіть у недалекому майбутньому теж не залежить від його вибору. Він прагне мати свободу заради свободи, одночасно бути анонімним та аномальним, керує своїм буттям не розумом, а волею (Ніцше) і несвідомим. Його свобода полягає в запереченні будь-якої ідентичності та в одночасному псевдонаслідуванні, де головною є відмінність, а не подібність.

Сутність симулякра – це незвична копія чи образ, причому така копія, що позбавлена будь-якої подібності. Він існує онтично (псевдосутністю, полісутністю), реалізуючи одну із форм буття – суто існуючого, яке має право бути, хоча й не онтологічно – у повноті своєї буттєвості, спрямованої до певного ідеалу, до зреалізування свого покликання, своєї історичної місії. В ньому є сила, що заперечує як оригінал, так і копію, й одночасно відсутня ідея як внутрішнє світло, що знівельовує прагнення до добра. Якщо копіювання ідей підкоряється розумом, то симулякр як ніцшевський (діоністський) тип керується волею, несвідомим, пристрасно спрямовуючи і переспрямовуючи своє існування. Він свідомо старається бути тим, ким він насправді не є, не претендуючи на визначену ідентичність, самість та особистість. Отож людина-симулякр не існує духовно, метафізично і морально.

Симулякр, за Ж. Делезом [7], – це одиниця або сингулярність, яка створює масу, але не справжню людську спільноту, в якій існують щирі і відкриті людські стосунки, взаємна підтримка і творення добра, коли кожен потенційно може переживати стани успіху, задоволеності і щастя. Але, як показує історія, в усі епохи та й нині в усіх суспільствах жили і живуть люди, які прагнули і прагнуть жертвовно творити добро і боротися зі злом, культивувати щирі людські стосунки, і в цьому вбачають сенс життя, відмовляючись бути симулякром, тобто які не підкорилися безликій

масі. У цьому плані важливим є завдання, яке ставить Ніцше [20]: з'ясувати, у чому причина особистого нещастя людини, чому вона покарана незалежно від її праведності, негріховності чи неправедності, гріховності? Які засади визнання людини винною? Ці питання зовсім не риторичні, адже за Ніцше несвоєчасне може протистояти сучасному.

Двозначність феномена симулякра полягає в тому, що його свобода може неусвідомлено спонукати до вчинку, до того, щоб ставати особистістю, ситуаційно зайняти місце героя у структурі суспільства. Але цей герой є ні Богом, ні людиною, ані особистістю, ані універсальністю. Він постає із персональних індивідуальностей, із особистої самотності і тому являє собою зруйновану структуру, сповнену або надлишком, або недостатком. Симулякр оприявнює епоху, в якій існують різні форми відчуження людини від власної природи у формі панування маси над індивідуальністю, самовідчуження, конформізму як підпорядкування індивідуальності масі чи нонконформізму як протиставлення вся і всьому. Симулякр сьогодні, на жаль, став переважаючою формою людського буття. У нашу епоху навіть розум став небезпечним “ворогом” людини. На зміну “надлюдини” Ф. Ніцше прийшла епоха мас, якій чужою є проблема моральності. Сучасний постмодернізм як домінуючий світогляд прагне подати уявлення про людину, що докорінно відрізняється від історично канонічних узірців наукової та суспільної свідомості чи духовної досконалості.

На сьогодні у постмодернізмі [5; 10; 14; 15; 33; 34; 35] людина фактично розглядається як симулякр – вона не становить ні образ, ні подобу Бога, ні розумну істоту, а суть її буття полягає в неусвідомленому і хаотичному наслідуванні всьому. Чомусь вважається, що у своїй масі люди подібні, всі однакові. “Людина-маска” перетворилася у симулякр, який відкидає сартрівське “існування, що переує суті”, як основи адекватного проекту людини. Стверджується, що емпірична людина не знає, хто вона, чому вона когось наслідує. Симулякр, наслідує всіх і ніким не є водночас, він не подібний ні на кого іншого. В епоху панування симулякра ніхто не претендує на знання оригіналу, ідеалу, еталону. Це безвідповідальна свобода, у якій відсутня диференціація оригіналу та копії, а навпаки, присутня безладна тотальна імітація, фейковість.

У постмодернізмі культивується закон буття, згідно з яким людина незалежна від власної свідомості, власного Я, та й постає вона як

тотальна відмінність від усього довколишнього. Симулякр прагне бути вільним від суспільства, що парадоксально поєднано з його спробами наслідувати всіх та одночасно не бути нон-конформістом, приховувати власну самість, спосіб виживання, культивування ерзац-свободи. Така негативна свобода фактично є втечею від самого себе, від власної свободи, наслідуючи будь-кого, і в такий спосіб досягати власних псевдоцілей. Отож, у сучасну епоху постмодернізм взагалі прагне зняти з порядку денного проблему моральності в життєдіяльності окремої людини, групи, соціуму.

Ідею людини безцінної, як відомо, вперше висловив Платон [23], тоді як християнство підняло ідею наслідування морального ідеалу на найвищий рівень, коли людина постала як образ і подоба Бога, що покликана творити віру, любов, добро, надію, свободу і відповідальність, а законом людського життя є дієва любов до ближнього, до себе і до світу. У християнстві людина у своїй праведності наслідує Бога, завдяки цьому постає негрішною, праведною, навіть святою. Відповідно до духовної парадигми [19; 21; 26; 29], результатів теоретичного аналізу та одержаних нами емпіричних даних та інших дослідників (див. *цитовану літ.*) встановлено, що у внутрішньому світі людини, окрім психологічного, соціального та морального Я, існує *Я-духовне*. Зазначається, що духовне Я зорієнтоване на духовність трансцендентної природи (Бога), функціонально забезпечує єдність внутрішнього світу особистості, є джерелом автентичної моральності особистості. Це означає, що у метаметодологічному плані проблема аналізу фундаментальних засад автентичної моральності особистості стосується аналізу її стосунків з Богом, Іншим, із собою, спільнотою, зі світом, проявляється у ставленні до життя, праці, відпочинку [32].

Не дивлячись на поширеність постмодерністського підходу до проблеми моральності, *теологічний підхід* [19; 21] залишається авторитетним і у ХХІ ст., тому що в ньому аналізуються абсолютні, вічні (непроминальні) моральні максими. За такого підходу однозначно вирішується проблема фундаментального критерію абсолютної, автентичної, справжньої моральності особистості, зокрема, дослідники виділяють взаємопов'язані вертикальні і горизонтальні виміри моральності, на які орієнтується психодуховно здорова особистість [27; 28; 30]. Перший, вертикальний вимір стосується стосунків людини з Богом, у якому

задані абсолютні стандарти моральності і моральної поведінки, горизонтальний – у стосунках з Іншим, групою, спільнотою, суспільством загалом, у яких вона реалізує свою вособистісна моральність.

У вертикальному вимірі основою “моральності є закон дієвої духовної любові, згідно з яким Бог як Творець і Натхненник усього творіння, світу та людини за благодаттю дарує людині Себе і пропонує їй чесні стосунки любові із Собою” [21, с. 214]. Через дію Святого Духа Бог впливає на людину, “виливаючи Божу любов на кожного і кожному, щоб вони мали душевні сили (мотивацію) морально ставитися до навколишніх. Це означає, що воля Бога полягає у нашому прагненні захищати світ, життя і служінні іншим людям. Так, Ісус Христос навчав Своїх послідовників проявляти милосердя, смирення, терпіння і постійно прощати – любити один одного як Він полюбив нас (*Біблія*, Ін 15:12). Бог завжди перебуває на боці Свого творіння, на стороні людей, усього людства як вершини Його творіння. Одночасно Він (Бог) встановив природні, моральні засади, якими людина (це творіння), що перебуває під Його опікою, має керуватися у житті. Принагідно зауважимо, що трактування цього моменту має свої особливості у Західній та Східній церквах. Якщо Західна церква звертає увагу перш за все на сутнісну єдність між людьми як Божими творіннями, то Східна – на єдності людей у стосунках, котрі ґрунтуються на досконалій Божественній любові [21]. Духовна моральність (етика дієвої любові, честі, терпіння, прощення) має функціонально-результативний характер, бо виражає певні очікування, цілі та риси характеру, які поцінуються іншою людиною, коли послух, прощення, творення блага передують розумінню, усвідомленню вчинкових дій Іншого.

У горизонтальному (чисто людському, практичному, життєвому) вимірі проблематика моральності особистості стосується її настанови щодо іншої людини (рідної, близької, знайомої, незнайомої, неприятели, опонента, критика, ворога), особливості взаємодії з нею, прояву ініціативної добродійної активності стосовно Іншого, здатність терпіти, прощати, приймати прощення навколишніх [19; 21; 22; 28; 30; 32]. При цьому виділяються два принципово різні типи моральності – духовної і соціальної природи. За першого типу у стосунках з Іншим і через них надто абстрактне філософське поняття суті людини конкрети-

зується в уявленні про неї як про Образ і Подобу Божу, що заслуговує на любов і благо. Це не просто заклик до відповідальності за Іншого, що у якомусь вигляді передбачає взаємність, умовність, а навпаки, передбачає безумовність, абсолютність, коли у внутрішньому світі поруч з моїм Я постає (перебуває, існує) Я Іншого. У зовнішньому плані “зустріч з іншою людиною – це унікальний та необхідний досвід для особистості, що стосується особливого пізнання і знання, яке відмінне від дослідження і знання об’єктів. В образі Іншого відображається наше індивідуальне особистісне начало та одночасно розкривається світ усього людства, крізь його образ ми бачимо слід присутності в нашому внутрішньому світі невидимого Бога [21, с. 176-177].

Основне питання моральності людини – це її здатність служити іншим, що вимагає неабияких особистісних ресурсів, що повною мірою власноруч поповнювати вона не здатна. Таку позицію стосовно Іншого людина займає, коли орієнтується на духовне Я, адже часто власних сил для її дотримання не вистачає, і зовсім іншу позицію (моральність соціальної природи), коли не бере до уваги духовне Я [21]. Є підстави стверджувати, що саме завдяки впливу духовного Я кожен із нас може звільнитися від деструктивних егоїстичних переживань, прагнень до здійснення аморальних намірів та дій, щоб в любові змогти повністю віддати себе служінню іншим людям. Завдяки орієнтації на духовне Я, себто на Божу підтримку, людина звільняється від нарцисизму, егоїстичних намірів та дій, віддається служінню іншому, долає чи навіть руйнує межі, що роз’єднують навколишніх, усвідомлює важливість реалізувати безумовну та рівну для всіх любов, творить благо для того, хто поруч, сприяє його свободі і творить особисту відповідальність за іншу людину, виявляє віру та надію в її добре начало, сприймає і сприяє розвитку в неї здорової індивідуальності, у засновках якої перебувають загальнолюдські цінності [28]. Звичайно, залежно від ситуації, свого актуального духовного стану вона може займати й інші позиції стосовно оточуючих, у яких поєднані виділені вище тенденції з переважанням першої чи другої орієнтації. Емпіричним шляхом встановлено, що за високого рівня психоморального розвитку переважає перша тенденція, а за низького – друга.

Отже, для людини з моральністю духовного рівня організації не виникають проблеми у реалізації морального ставлення до Іншого не-

залежно від ступеня родинних зв’язків з ним чи індивідуальних його особливостей (моральний, неморальний або навіть асоціальний, мудрий – не мудрий, здібний – не здібний та ін.) [27-28; 30-31]. Умовою здорового морального ставлення до Іншого є володіння особистістю адекватним уявленням про людину взагалі як про образ і подобу Божу в єдності духу, душі (психіки) та тіла. У моральності духовної сенсовості любов констатується як основоположний позитивний закон людських стосунків. Навпаки, для людини з моральністю соціального спричинення постійно виникають труднощі та проблеми, бо для неї в реалізації морального ставлення до Іншого має значення рівень родинних зв’язків з іншими, статусна близькість, суб’єктні особливості. Така особистість постійно очікує оцінки та підкріплення (похвали) за її моральну поведінку, виставляє на загал свою поведінку (прагне публічності). Загалом мотиви її моральності вкорінені у соціальній сфері (взаємна вигода, підтримання ділових і психологічних стосунків, можливість ствердити, виразити та реалізувати себе тощо). Моральна поведінка тут залежна від індивідуальних особливостей Іншого, стосунків з навколишніми, статусу, значущості, володіння владою та ресурсами, коли можна очікувати на допомогу чи підтримку. У своїх моральних виборах особа із соціальною моральністю недостатньо орієнтується, або й взагалі не враховує, гідність Іншого, Його потребу блага. Іntenційність масової та індивідуальної свідомості на моральність соціальної природи знижує загальний рівень моральності у суспільстві.

У результаті здійсненого методологічного аналізу нами виділені феноменологічні аспекти морального ставлення до Іншого. Насамперед, “стосунки з Іншим – це не просто онтологія, яка відводить усім і кожному певне місце, а навпаки, в ній всі рівні, тому й у просторі людських стосунків конкретної особистості залишається місце Іншому (іншій людині)” [21, с. 175]. Це означає, що кожна окрема особа безцінна, єдина і неповторна, є метою, а не засобом, суб’єктом, а не річчю, й тому заслуговує на творення блага для неї. Морально розвинена особистість поважає гідність кожної людини як безцінного творіння Божого, котра потребує її участі в задоволенні фундаментальних потреб у власній гідності, самоствердженні, самореалізації, самовираженні. У засновках прояву любові до Іншого є любов до Бога, котра вища будь-якої людської любові. До слова, наші емпіричні дослідження

показують, що тільки незначна частина людей (у різних вікових і професійних вибірках обстежуваних від 15 % до 24 %) орієнтується на вертикальний вимір моральності.

Однією зі сфер морального ставлення до Іншого є пошанування Його права на свободу як імантної здатності і потреби, коли вважається, що свобода конкретної особистості закінчується там, де починається свобода Іншого. Морально розвинена особистість кожній людині виділяє “нішу” свободи, де та почувається господарем своєї долі, свого життя, своїх стосунків. Одночасно індивідуальна свобода невіддільна від особистої відповідальності [31]. Причому “справжня, нічим необмежена відповідальність за Іншого (моральне ставлення до Нього) починається не з власних персональних обставин, а з особистісного відповідального вибору” [21, с. 177]. Отож моральні вимоги до стосунків з навколишніми перед конкретною особою ставить не її Я (сумління), а Інший, який ніби закликає покинути свій окремих, впорядкований індивідуальний світ, прийняти Його конкретні обставини життя і взяти на себе особисту відповідальність за Нього, що узасаднює індивідуальну свободу. Це також означає, що відповідальність людини починається по той бік особистої свободи, передує об’єктивному значенню та ситуативному особистісному сенсу потреби Іншого (див. [21]).

У форматі моральності важливим є сприйняття і моральне ставлення до індивідуальності Іншого, котра як і моя особиста індивідуальність, значною мірою зумовлена не самою людиною, а її спадковістю та незалежними від неї об’єктивними обставинами життя (батьки, стиль виховання у сім’ї, історичні обставини – стихійні лиха, голодомор, війна, вимушене переселення тощо, стосунками з людьми, які зустрічаються на її життєвому шляху, об’єктивними статусами, позиціями). Акцентування уваги тільки на власній індивідуальності та одночасне нехтування непересічністю Іншого є принципово аморальною настановою. Незалежно від індивідуальних особливостей зріла особа володіє власною гідністю, на яку ніхто не має права посягати, поводитися з нею розпусно. Причому за доброї індивідуальності Іншого, а саме Його вихованості, сумлінності, мудрості, спроможності, доброї спадковості, симпатичності, краси, спритності та ін., для моральної людини це не стає предметом заздрості, а у випадку дефективної індивідуальності ще когось Іншого – хворобливості, за-

тримки у розвитку, несумлінності, невихованості, відсутності належних здібностей, несимпатичності, наявності фізичних вад тощо – теж не становить предмет абсолютної безумовної критики, несхвалення, неприйняття, зневажання [19; 30; 32].

Звернення до Іншого, прояв любові до Нього, що лине далі навіть будь-якої позачасової досконалості чи недосконалості, передує індивідуальній суті здійсненої моральної дії, знаходиться поза нею і понад нею та не має ніякого неупорядкованого індивідуального походження в суб’єкті моральної дії [19]. Особистість з моральністю духовного спрямування незалежна від зовнішньої оцінки та підкріплення (похвали) її взірцевої поведінки з боку інших людей, не демонструє на показ свої вчинки, а здебільшого прагне бути анонімною. Головний мотив її моральної поведінки корениться у духовній сфері – безумовно допомагати, творити благо і любов до навколишніх. Незалежно від індивідуальних особливостей вона розглядає кожного Іншого як Творіння Боже, що має власну гідність та потребує блага, зокрема й твореного нею особисто. Вона також вважає, що зріла індивідуальність поєднана із спільністю, загальнолюдським, є самодостатньою і самоцінною.

У плані морального здоров’я людини актуальною є *проблема мотивації моральної поведінки*: чи ми служим іншим тому, що усвідомлюємо потребу прощення в Бога й відтак реалізуємо свою духовну сутність, чи тільки тому, що відчуваємо це як обов’язок, що тяжіє над нами, чи у моральній взаємодії з навколишніми ми стверджуємо і виражаємо себе як особистість, чи так поводитимось під тиском зовнішніх обставин? Важливо, що, творячи любов, добро, відповідальність і свободу, кожна особа розвиває та реалізує свої автентичні духовні здатності та чесноти. Одночасно від Іншого ми одержуємо зворотну реакцію на нашу моральну чи не зовсім моральну поведінку у вигляді оцінок, зауважень, побажань. Водночас можемо одержувати підтримку, допомогу і розуміння, переймати життєвий досвід, узірці любові, відповідальності, свободи, спілкування та ін.

В аспекті індивідуальної моральності особистості важливою умовою її прояву є володіння адекватними уявленнями про феноменологію дієвої любові, про добро і зло, життя і смерть, совість, справедливість і несправедливість, про гуманність людських стосунків, співчуття, емпатію, почуття обов’язку, честь і

гідність кожної особистості. До того ж у процесі реалізації морального ставлення до Іншого в людини як суб'єкта моральної вчинкової дії часто виникають особистісні проблеми. Так, якщо у взаємодії зі співрозмовниками особистість постійно нехтує власними потребами в самоактуалізації, самореалізації, самовираженні, самоствердженні, то у підсумку вони “наздоганяють” її прихованим хворобливим, неочікуваним і небезпечним чином, у вигляді неврозів, психозів, неусвідомленої агресії, втрати власної ідентичності [21, с. 178]. Але якщо глибше поглянути на цю проблему, то для більшості людей, які відкриті для оточуючих і культивують моральність духовного ґатунку, це перестає бути проблемою, зважаючи на їх особистісну позитивність і самодостатність. Натомість людина з невисоким потенціалом морального розвитку постійно потребує зовнішнього підкріплення своєї моральної поведінки (похвали, позитивної оцінки, взаємності тощо).

Щоб бути достатньо уважним до своєї моральності, зміцнювати моральне здоров'я, людині потрібна *моральна рефлексія та усамітнення* із його позитивним і негативним вимірами. У вирі швидкоплинного сучасного життя особа не може зцілитися, змінитися у моральному плані за якусь мить чи навіть день-два внутрішнього усамітнення. Ця справа вимагає достатньо тривалих періодів і не лише фізичного, а й душевного і духовного самотуття. Крім того, “здатність до повноцінного усамітнення є духовним надбанням, священним мистецтвом для зміцнення власних моральних сил. Під час усамітнення в одному місці ніби збираються усі душевні сили людини – сни, наміри, переживання, думки” [21, с. 295-296]. Самотність не пов'язана з наявністю чи відсутністю людей у її житті чи із дією її психосоціального самозахисту. В негативному вимірі самотність – це пекельна туга і глибокий сум, що призводять до розпачу і навіть злих намірів діяти аморально, вчиняти проти себе, навіть думати про суїцид. Щоб впоратися із самотністю, особа має наважитися впустити у плин власного внутрішнього світу духовні постаті когось чуйного, морально розвинутого, тобто постать того, хто намагається нас звеселити, і вилучити того, хто прагне нами маніпулювати, зневажати, розгнівано сварити, агресивно тероризувати.

Морально розвинена особистість ставиться морально не тільки до інших людей, груп, суспільства загалом, природи, а й до себе

особисто – переживає почуття власної гідності, любов до себе як до творіння Божого, яка поєднана з любов'ю до Іншого, підтримує власну свободу та індивідуальність. Вона проявляє стійкість до агресивного впливу інформаційного середовища, аморальних осіб, груп, стереотипів суспільного організму загалом та одночасно бореться зі злом, культивує любов, надію, добро, справедливість, відповідальність, самотутність.

Отже, моральна цінність конкретної окремої людини визначається тими плодами, які вона вносить у життя ближнього, групи і соціуму загалом. Бути повно моральною особистістю означає культивувати цілком безумовні моральні стосунки з кожним навколишнім, незалежно від його індивідуальних особливостей. У “цих стосунках не важлива взаємність, рівнобоб'язковість чи очікування винагороди” [21, с. 177]. Зв'язок з Іншим – це звернення до Нього, яке випереджає розуміння і прийняття Його індивідуальних відмінностей, статусу, позиції, покликання. Бути моральною особистістю означає також визнати, хто я такий, прийняти інших людей як присутніх у моєму житті, у моєму внутрішньому світі та осягнути переживання долученості до їхнього психодуховного засвіту.

Емпірично встановлено, що інша особа може перебувати у двох принципово різних іпостасях уприсутнення в нас самих: по-перше, коли, ми її любимо, переживаємо радість за неї, коли вона щаслива, їй добре і, навпаки, сумуємо, коли їй погано; і якщо Інший позитивно значущий для мене, то я маю намір зробити для Нього щось добре, переживаю щирі радість від цього, сумую та переживаю, якщо не можу допомогти; я не пам'ятаю чогось поганого з Його боку стосовно мене чи моїх близьких, безумовно прощаю роздратування чи гнів; по-друге, навпаки, Інший розглядається як засіб досягнення моїх особистих цілей чи як перешкода на цьому шляху; я ніколи не забуваю зла, яке Він учинив стосовно мене, прагну Його перекопати, спонукати чи навіть заставити змінити ставлення до мене; маю намір маніпулювати Ним, щоб Він пристав на мою позицію чи маю намір зробити Йому зло в кожній ситуації; я переживаю задоволення, коли Йому погано, пам'ятаю і не прощаю зло, яке вчинив проти мене, коли міг зробити добро.

Для підтвердження сказаного нами створена шкала ставлення особистості до узагальненого Іншого, що охоплює одинадцять рівневих

позицій, згрупованих за трьома метарівнями:
а) моральний (любов духовного наповнення, любов світської природи, повага, терпіння);
б) морально нейтральний (толерування, асертивність, байдужість);
в) аморальний (маніпулювання, зневага, протидія, боротьба, агресія, знищення). Отож виявлено такі рівні:

– м о р а л ь н и й (позитивність):

1) моральність духовного наповнення і любовне ставлення до людей і природи (жертвність, безумовність, рівність до всіх, здатність прощати чи приймати прощення);

2) моральність світської природи: любовні відчуття, які передбачають ціннісно-присласне ставлення до близьких людей, друзів, приятелів, хоча й не стосуються незнайомих, суперників, неприємних особистостей, можливі ревності, упередження чи навіть недовіра;

3) просто повага до Іншого (підтримання авторитету, статусу, повага до індивідуальності, позитивна оцінка, ідеалізування Іншого, прояв емпатійності тощо);

– м о р а л ь н о н е й т р а л ь н и й (байдужість):

4) терпеливе ставлення до Іншого (позитивна активна взаємодія, відсутність негативізму до негідних учинків, деструктивних переживань та намірів Іншого чи проявів Його нетолерантності);

5) толерантне ставлення до Іншого, нейтральність стосовно як позитивних, так і неприйнятних Його індивідуальних особливостей, нереагування на позитивні чи негідні вчинки, деструктивні переживання чи вияви нетолерантності);

6) асертивність у взаємодії з Іншим (активне відстоювання власних інтересів у взаємодії, байдуже ставлення до Нього та одночасно активна протидія Йому, коли він нетолерантно поводить, перешкоджає досягненню ваших індивідуальних цілей, реалізовувати особисті плани, наміри, досягати цілей, виконувати власні завдання);

7) байдужість до Іншого (нейтральне ставлення до позитивної чи негативної Його індивідуальності та до Його успіхів чи невдач, проблем чи труднощів, негідних учинків, позицій чи оцінок);

– а м о р а л ь н и й (негативність):

8) маніпулювання Іншим (ставлення до Нього як до об'єкта, використання Його для досягнення особистих цілей, спонування до виконання завдань суб'єкта маніпулювання, використання Іншого у протидії з третіми особами, прояв нетолерантності до Нього);

9) зневага Іншого (упереджене ставлення до індивідуальності, навіть позитивної, та до Його гідних успіхів, приписування Йому відповідальності за те, за що Він принципово не несе відповідальності, активне дорікання Йому за помилки, невдачі, провини);

10) протидія Іншому (приховане чи явне несприяння Його діям, позиціям, намірам, оцінкам незалежно від їх спрямованості, змісту та форми вираження, активний прояв нетолерантності);

11) конфліктування, боротьба з Іншим (неприхована активна протидія Його діям, позиціям, намірам, оцінкам незалежно від їх спрямованості, змісту та форми вираження, прояви агресії, ініціювання конфліктів, організація булінгу тощо, навіть у випадку, коли вони не стосуються Іншого як суб'єкта поведінки).

Встановлено, що виявлені рівні морального ставлення конкретної особи по-різному виявляються до різних інших – рідних, знайомих, малознайомих і незнайомих людей. Це підтверджує і збагачений дискурс переосмислення проблематики моральності на рубежі ХХ–ХХІ століть, зокрема й змісту моральних принципів у теорії справедливості, комунікативній та інтегральній етиці, й актуальної предметної сфери моральної оцінки і життєдіяльності людини, груп, суспільства загалом. Констатується, що моральність особистості проявляється не тільки в системі “Я – Інший”, а й у її стосунках з групою, спільнотою та соціумом, які утворюють об'єктивні обставини соціального повсякдення. Прагнення перебувати у спільноті – одна з найсильніших та найактуальніших потреб людини, яка домагається не просто зв'язків (прив'язаності) з навколишніми, а її цікавить різноманіття стосунків: з деякими – стосунки інтимності, до прикладу, в коханні, з іншим – просто ділові, ще з іншим – суто психологічні, з деkim – глибоко морально-духовні.

Моральна цінність людини, як відомо, визначається за плодами, які вони вносять у ці стосунки, у життя спільноти. У соціально-психологічних дослідженнях [3; 16; 22] встановлено, що у наш час найчастіше група функціонує не на рівні духовно-моральної спільноти, а на нижчому соціальному щаблі, коли членам групи притаманне: 1) *на позитивному полюсі*: а) особистісне прийняття, розуміння, симпатія, емпатія, повага до свободи, індивідуальності Іншого тощо; б) взаємодія (обмін інформацією, досвідом, допомо-

га, підтримка тощо); в) приятелювання, товаришування, дружба; г) толерування, терпіння до індивідуальності Іншого; г) конформізм – перебування під впливом інших членів спільноти, діяння, сприймання та переживання з навколишніми; 2) *на негативному полюсі*: а) нонконформізм – заперечення всього, що культивує чи пропонує група, що відбувається в ній; б) протидія групі, конкуренція з нею; в) міжособистісна боротьба, конфлікти; г) цькування (булінг), агресія стосовно окремих членів групи. На жаль, у сучасному суспільстві здебільшого переважають негативні психосоціальні важелі життєдіяльності типових професійних груп.

За канонами духовного світогляду Святий Дух звільняє людину від егоїстичних намірів та дій, щоб вона могла віддатися служінню спільноті, розширювала соціальні та міжособистісні межі, творила благодатний світ взаємних зобов'язань для спільнісного плекання віри, любові, добра, уреальнювана конструктивні свободу та відповідальність. Субстанція групової любові через особистісні духовні канали відображає триєдину сутність Бога. Тільки “спільнота, що повна рішучості слідувати за Ісусом Христом, здатна зрозуміти передання та виявити в ньому моральне співробітництво та моральне наставництво, дозволити совісті вдосконалюватися під впливом спільноти віруючих” [21, с. 225]. Здорова у моральному плані особистість формується завдяки долученості до духовної спільноти як до носія одухотворених цінностей, що покликана жити в любові та мирі з іншими людьми. У такій спільноті позитивно оцінюється цінність і гідність кожного незалежно від його психоіндивідуальних особливостей. Повноцінне життя у спільноті – це також довіра до людей. Завдяки прийняттю моральних цінностей особистість стає суб'єктом соціального контролю і власного психокультурного розвитку. Врешті-решт заклик до життя в духовно-моральній спільноті є альтернативою радикальному індивідуалізму Західної культури.

Моральність особистості оприявнюється у її ставленні до природи як дару Божого, яку та відповідально оберігає для майбутніх поколінь та інших людей, котрі живуть в одну й ту ж епоху. Людина моральна не власник природи, не має ніяких привілеїв, навпаки, її моральність – праведність – покладає на неї відповідальність за світ, за все живе. Виявляється, що багато щирих християн, коли вони

осмислюють стосунки Бога і Його творіння, натрапляють на камені спотикання, перебільшуючи роль природи, чи то вона сприймається незмінною, чи постає змінно опозиційною людині. За такого погляду, Бог вважається відсутнім у природі, відокремленим чи навіть таким, що протистоїть благосним творінням і природі [1; 2].

Проявляється моральність особистості й у її ставленні до об'єктів штучної природи – культури. Скажімо, пам'ятники та архітектурні споруди як пам'ятки історії та справа людських рук теж вимагають морального ставлення, бо вони корисні для інших людей, спільнот, суспільства. Морально зріла особистість докладає зусиль для збереження усіх надбань культури, сама створює красу у сфері побуту, в матеріальних обставинах життя. Водночас творча праця як покликання не тільки вабить, цікавить, викликає бажання чи навіть пристрасть, а й зумовлює відданість, коли вона приносить користь іншим людям, народу. На жаль, у наш час існують великі моральні проблеми у сфері підприємництва, управління та маркетингу. Нерідко мотив збагачення спонукає діяти аморально – активно пропонувати споживачам некорисні речі, шкідливі медичні препарати та різноманітні послуги, які не те, що не приносять користі, а навпаки, призводять до очевидної, прихованої чи віддаленої, шкоди.

Важливою царинною прояву моральності особистості є ставлення до світу загалом, до загальноцивілізаційних тенденцій (цифрові технології, інформатизація, штучний інтелект, роботоінженерія, віртуальний світ), що, як не сумно, зумовлює домінування в культурі прагматично зорієнтованого розуму та реклами, способу життя за принципом задоволення. Фактично це призводить до аморальності, зниження морального здоров'я, взаємного відчуження людей, виникнення різних видів залежностей (алкоголізм, наркоманія, ігроманія, комп'ютерна залежність). У наш час у глобальному масштабі виникають нові моральні проблеми, зокрема, використання біомедичних технологій (евтаназія, зміна гендерної (статевої) ідентичності, репродуктивні та пренатальні технології, сурогатне материнство, біомедичні експерименти, реалізація програми людського геному, так звані “редагування генів, клонування”), створення ГМО. Ці досягнення людського розуму мають неоднозначне тлумачення та моральну оцінку,

бо вступають у суперечність із світоглядом, уявленнями про життя і смерть, материнство і батьківство, любов і піклування, терпіння і прощення. Також аморальним є застосування скринінгу (відсіювання) людей, до прикладу, в ситуації коронавірусної епідемії, коли медична система не справлялася із своїми завданнями, маніпуляція особистістю через сповідання ідеї про генетичне спричинення алкоголізму, агресивності чи кримінальної поведінки. Перспектива клонування людського організму принижує, дегуманізує, десакралізує дітонородження, призводить до нівелювання інституту сім'ї, порушує сімейні зв'язки (кровна спорідненість, материнство / батьківство, породжує хаос у родинних стосунках). Морально розвинена особистість однозначно заперечує такі досягнення цивілізації.

Сфера політики теж має бути невіддільна від моралі, тому не припустимо її ігнорування, як це свого часу пропонував Н. Макіавеллі [1; 38]. Політика не може бути поза мораллю, тому що її вища мета – служіння суспільному та індивідуальному благу. Державна політика і місцеве самоврядування мають бути спрямовані на задоволення громадянами матеріальних, гуманістичних, соціально-психологічних та екологічних потреб. Це означає, що "Град землі" має підпорядковуватися "Граду Божому" (преп. Аврелій Августин). На жаль, є підстави стверджувати, що в українському суспільстві переважає моральність соціальної природи, у якій моральні принципи, ідеали, норми та звички характеризуються не абсолютністю, а відносністю, не безумовністю, а умовністю, не рівністю до всіх, а вибірковістю. Прикро, що в одних сферах людина може поводитися морально, скажімо із друзями, а в інших – аморально, до прикладу, з незнайомими людьми чи у системі влади, коли моральність в одних сферах життєдіяльності суперечливо поєднується з аморальністю в інших, що дезорганізує внутрішній світ особистості. Найголовніше, що людина із соціальною моральністю не актуалізує власну духовну сферу як джерело мотивації до дотримання еталонів і норм культури, як прагнення до гідного життя, до любові як основного позитивного закону світобудови та людських стосунків.

ВИСНОВКИ

1. Цілісне дослідження моральної сфери особистості передбачає аналіз теоретичних

засад *суті моральності та аморальності*, зокрема врахування ідеї про людину, яка прагне блага і творить благо.

2. Філософське обґрунтування автентичної моральності людини знаходимо у Платона та інших мислителів. Стан аморальності окремої особи зумовлений уявленнями про симулякра, яке в минулому сповідували софісти, а в сучасну епоху – постмодерністи.

3. Людина-симулякр заперечує будь-яку моральність, тому що не підтримує автентичну *ідею про людину*, про її благо.

4. Згідно з духовною парадигмою у моральній сфері особистості наявні вертикальний та горизонтальний виміри й відтак моральність духовного наповнення і соціальної природи.

5. Засадничою умовою повноцінної моральності особистості є орієнтація на духовне Я та на гідність Іншого. Тут автентична моральність виявляється у ставленні до Іншого як до Творіння Божого, що має право на гідність і благо, у відношенні до групи, суспільства, природи, праці і виробництва, до світу, врешті-решт у ставленні до самого себе.

6. В реалізованих у життєдіяльності окремої людини, групи та суспільства морально-етичних принципах, цінностях, ідеалах, нормах і соціальних зв'язках пріоритети мають зміститися з царини однобічного раціоналізму, сцієнтизму, антропологізму в напрямку до автентичної духовності, гуманізму, гармонійного співжиття людини і світу. Крім того, повсюдно повинні культивуватися спосіб життя з акцентом на автентичній моральності, ідеали свободи та відповідальності, ідеї співробітництва і солідарності, доцільності використання нових технологій.

7. Мораль – першоумова виживання людства, збереження культурної та природної спадщини, володіння автентичними квітальними компетентностям, що сприяють утвердженню міжкультурного діалогу, гуманізації науки і технологій, здійсненню етичного контролю за політичними програмами державного розвитку, науковими дослідженнями.

8. У дослідженні проблем моральної сфери особистості слід змінити вектор пошуку від епістемології (теорії пізнання) до онтології (вчення про буття) на зворотній – від онтології до епістемології, враховувати, що людина є єдністю духу, душі і тіла, а духовна сфера постає джерелом сили в реалізації моралі у повсякденному житті людини, групи і суспільства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аболіна Т.Т., Надільний І.Ф. Мораль. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 21. Вінниця: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. 712 с.
2. Аболіна Т.Т. Моральні цінності. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 21. Вінниця: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. С. 525.
3. Аткинсон М., Чойс Рае Т. Мастерство життя: внутрішнього, динаміка розвитку. Москва: Альпіна Паблишер, 2012. 312 с.
4. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / пер. с фр. А. Качалова. Москва: Изд. дом "ПОСТУМ", 2015. 240 с.
5. Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
6. Делез Ж. Логика смысла / пер. с фр. Москва: Академический проект, 2015. 482 с.
7. Делез Ж. Гваттари Ф. Капитализм и шизофрения. Кн. 1. Акты-Едип. Екатеринбург, У-факторы, 2008. 672 с.
8. Деррида Ж. Вокруг Вавилонских башен. *Комментарии*. 1997. №11.
9. Деррида Ж. Голос и феномен и другие работы по теории знака Гуссерля / пер. с фр. С.Г.Калининой и Н.В.Сулова; Серия Gallicinium. Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. 208 с.
10. Деррида Ж. Глобализация. Мир. Космополитизм / пер. с фр. Д. Ольшанского. *Космополис*. 2004. №2 (8). С. 125-140.
11. Деррида Ж. Эссе об шимени / пер. с фр. Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. 190 с.
12. Деррида Ж. О грамматики / пер. с фр. и вст. ст. Н. Автономовой. Москва: AdMarginem, 2000. 512 с.
13. Деррида Ж. Письмо и различие / пер. с фр., под ред. В. Лапицкого. Санкт-Петербург: Академический проект, 2000. 430 с.
14. Деррида Ж. Поля философии / пер. с фр. Д. Краlechкина. Москва: Академический проект, 2012. 376 с.
15. Джерджен К.Дж. Движение солильного конструкционизма в современной психологии. *Социальная психология: саморефлексия маргинальное: хрестоматия* / ред-сост. Е.В. Якимова. Москва: ИНИОН РАН, 1995. С. 51-73.
16. Джонсон Д.В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / пер. з англ. В. Хомика. Київ: Вид. дім "КМ Академія", 2003. 276 с.
17. Малахов В.А. Моральний вибір. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 21. Вінниця: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019.
18. Моральна свідомість та самосвідомість особистості: монографія / за ред. проф. М.В. Савчина, доц. І.М. Галяна. Дрогобич 2009. 288 с.
19. Мур Т. Піклування про душу: як сповнити глибиною і сенсом щоденне життя / пер. з англ. Ольга Демиденко; за фак. ред. Дмитра Залевського і Олега Фешовця. Львів: Вид. "Астролябія", 2020. 448 с.
20. Ницше Ф. Генеалогія моралі: пер. с нем. Москва: Азбука, 2015. 224 с.
21. Нуллєн П., Миченєр Р. Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма. Киев: Книгоноша, 2015. 304 с.
22. Пезешкиан Н. Психотерапия повседневной жизни. Москва: Прогресс, 1995. 384 с.
23. Платон. Держава / пер. з давньогрецької Д. Коваль.

- Київ: Основа, 2000. 355 с.
24. Прокопенко В. Платонівський міф про печеру й дискусії навколо нього. *Філософія освіти*. 2014. №2 (4). С. 28-32.
 25. Савчин М.В. Духовна парадигма психології: монографія. Київ: Академвидав, 2013. 224 с.
 26. Савчин М.В. Здатності особистості: монографія. Київ: Академвидав, 2016. 288 с.
 27. Савчин М.В. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія. Дрогобич: ПП "Посвіт", 2019. 232 с.
 28. Савчин М.В. Методологія психології: монографія. Київ: Академвидав, 2013. 224 с.
 29. Савчин М.В. Моральне здоров'я. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 21. Вінниця: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. С. 527-528.
 30. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.
 31. Савчин М.В. Тест-опитувальник для діагностики фундаментальних світоглядних уявлень особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Психологічні науки"*. 2021. Випуск 1. С. 40-47.
 32. Тищенко С.П., Вовчин-Блакитна О.С. Моральні аспекти сучасної цивілізації. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 21. Вінниця: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. С. 525-526.
 33. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / пер. с нем. Москва., 1997. 328 с.
 34. Фуко М. Порядок дискурса. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. Москва: Касталь, 1966. 448 с.
 35. Хокинс Д. Сила и насилие: скрытые мотивы человеческих поступков. Санкт-Петербург: Весь, 2010. 386 с.

REFERENCES

1. Abolina T., Nadilny I. Morality // Encyclopedia of modern Ukraine. Vol. 21; Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vinnytsia, 2019. 712 p.
2. Abolina TT Moral values // Encyclopedia of modern Ukraine. Vol. 21; Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vinnytsia, 2019. P. 525.
3. Atkinson M., Choice Rae T. Mastery of life: internal, dynamics of development. Moskva: Alpina Publisher, 2012. 312 p.
4. Baudrillard J. Simulacra and simulation / per. from fr. A. Kachalova. Moskva: POSTUM Publishing House, 2015. 240 p.
5. Viticultural methodology: anthology. To the 25th anniversary of the scientific school of Professor A.V. Furman: Collective monograph. Ternopil: TNEU, 2019. 980 p.
6. Deleuze J. Logic of meaning / per. From fr. Moskva: Academic project, 2015. 482 p.
7. Deleuze J. Guattari F. Capitalism and schizophrenia. Book 1. Acts-Oedipus. Yekaterinburg, U-factors, 2008. 672 p.
8. Derrida J. Around the Towers of Babel. *Comments*. 1997. №. 11.
9. Derrida J. Voice and Phenomenon and Other Works on Husserl's Sign Theory / per. from fr. S.G. Kalinina and N.V. Suslova; Series Gallicinium. St. Petersburg: Aletheia, 1999. 208 p.
10. Derrida J. Globalization. Peace. Cosmopolitanism / per. from fr. D. Olshansky. *Cosmopolis*. 2004. No. 2 (8). P. 125-140.
11. Derrida J. Essay on the name / per. From fr. St. Petersburg: Aletheia, 1998. 190 p.

12. Derrida J. About grammar / per. from fr. and vst. Art. N. Avtonomova. Moskva: AdMarginem, 2000. 512 p.
13. Derrida J. Letter and difference / per. from fr. ed. V. Lapitsky. St. Petersburg: Academic project, 2000. 430 p.
14. Derrida J. Fields of Philosophy / per. from fr. D. Kralechkina. Moskva: Academic project, 2012. 376 p.
15. Gergen K. J. Movement of social constructionism in modern psychology. Social psychology: marginal self-reflection: reader / ed.-comp. E.V. Yakimova. Moskva: INION RAN, 1995. S. 51-73.
16. Johnson D.W. Social psychology: training of interpersonal communication / trans. from English V. Khomika. Kiev: Vud. House "KM Academy", 2003. 529p.
17. Malakhov VA Moral choice // Encyclopedia of modern Ukraine. Vol. 21; Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vinnytsia, 2019.
18. Moral consciousness and self-consciousness of the individual: monograph / ed. prof. M.V. Savchina, Assoc. I.M. Galiana. Drogobich 2009. 288 p.
19. Moore T. Taking care of the soul: how to fill the daily life with depth and meaning / trans. from English Olga Demidenko; for the specialty. ed. Dmytro Zalevsky and Oleg Feshovets. Lviv: Astrolabe Publishing House, 2020. 448 p.
20. Nietzsche F. Genealogy of morals / pek. from nim. Moskva: Azbuka, 2015. 224 p.
21. Nullens P., Michener R. Multidimensional ethics. Moral theology in the context of postmodernism. Kuev: Knigonosha, 2015. 304 p.
22. Pezeshkian N. Psychotherapy of everyday life. Moskva: Progress, 1995. 384 p.
23. Plato. Power / per. from ancient Greek D. Koval. Kuev: Osnova, 2000. 355 p.
24. Prokopenko V. Plato's myth of the cave and discussions around it. *Philosophy of Education*. 2014. №2 (4). P. 28-32.
25. Savchin MV Spiritual paradigm of psychology: monograph. Kyiv: Академвидав, 2013. 224 p.
26. Savchin MV Personality abilities: monograph. Kuev: Академвидав, 2016. 288 p.
27. Savchin MV Human health: spiritual, personal and physical dimensions: monograph. Drohobych: PE "Posvit", 2019. 232 p.
28. Savchin MV Methodologists of psychology: monograph. Kyiv: Академвидав, 2013. 224 p.
29. Savchin MV Moral health. Encyclopedia of Modern Ukraine. Vol. 21; Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vinnytsia, 2019. P. 527-528.
30. Savchin MV Psychology of responsible behavior: monograph. Ivano-Frankivsk: City of NV, 2008. 280 p.
31. Savchin MV Test questionnaire for the diagnosis of fundamental worldviews of the individual. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences Series*. 2021. Issue 1. P. 40-47.
32. Tishchenko S.P., Vovchin-Blakitna O.S. Moral aspects of modern civilization // Encyclopedia of modern Ukraine. T. 21; Institute of Encyclopedic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vinnitsa, 2019. P. 525 -526.
33. Foucault M. Will to Truth: Beyond Knowledge, Power and Sexuality / per. from nim. Moskva, 1997.
34. Foucault M. The Order of Discourse. The Will to Truth: Beyond Knowledge, Power and Sexuality. Works of different years. Moskva: Kastal, 1966. 448 p.
35. Hawkins D. Force and violence: hidden motives of human actions. St. Petersburg: All, 2010. 386 p.

АНОТАЦІЯ

САВЧИН Мирослав Васильович.

Моральна сфера особистості та її сутнісні визначення.

Аналізується проблематика моральності в сучасному психологічному дискурсі та життєдіяльності людини, групи, суспільства загалом. Констатується важливість її теоретичного переосмислення, відштовхуючись від *уявлень про людину* стародавніх мислителів, зокрема Платона, де онтологічним маркером досконалого соціуму та окремої особи розглядалася справжність, творення блага, корисність, доцільність, гармонія існування та суті. Сутність людини заперечується в ідеї симулякра (софісти) як неправдивої копії у наслідуванні, коли ставиться під сумнів її здатність жити відповідно до *ідеї людини* (добра, блага, розуму), а суспільство розглядається як множина безликих одиниць (сингулярність) без особистісного начала, тому нехтуються питання про *ідеал людини*, сенс і зміст її життя. Висновується, що на ідеї симулякра ґрунтується методологія сучасного постмодернізму, який аргументує перебіг життєвого процесу особи в неусвідомлених і нічим недетермінованих екзистенційних мотивах, у яких не ставиться *проблема моральності*. Вважається, що людина має право завжди бути іншою, навіть аномальною, не підкорятися ніяким нормам, правилам і стандартам, не ставити питання про сутність і сенс життя, натомість популяризується людина-симулякр як невизначена одиниця, із масиву яких виникає безликий широкий загал, а не людська спільнота із життєствердними, щирими та відкритими стосунками. Стверджується, що обґрунтування фундаментальних засад автентичної моральності особистості першочергово стосується її стосунків з Богом, Іншим, із собою, спільнотою, зі світом, що виявляється у ставленні до різних аспектів суспільного повсякдення. Воднораз аргументована наявність вертикального і горизонтального вимірів моральності – соціальної природи та духовного наповнення. Доведено, що основою духовної моральності є закон дієвої (безумовної, абсолютної, рівної до всіх) любові до Іншого, звільнення особи від егоїзму, творення свободи і повсюдної особистої відповідальності. Натомість у людини із соціальною моральністю постійно виникають труднощі в реалізації морального ставлення до Іншого (залежність ставлення від рівня родинних зв'язків, статусної близькості, індивідуальних особливостей) та проблеми з мотивацією такої поведінки (неврахування гідності Іншого, його потреб блага, свободи, бути індивідуальністю). Зазначається, що в українському суспільстві сьогодні переважає моральність соціальної природи і поширеними є прояви особистісної аморальності, тому очищення потребує сфера морального ставлення до навколишніх, що ґрунтується на уявленні про людину, про феноменологію дієвої любові, про добро і зло, життя і смерть, совість, справедливість, а також про пошанування права Іншого та спільноти на свободу та індивідуальність. Охарактеризовано шкалу морального-неморального ставлення до Іншого, у якій виокремлено три рівні – моральний, морально нейтральний, аморальний – та його одинадцять підрівнів. Проаналізовані особистісні механізми та проблемні зони в реалізації моральної поведінки особи. Висвітлені канали її морального вдосконалення в ковітальних контекстах культури, праці, політики, буденного життя.

Ключові слова: *ідея людини, Бог, особистість, моральність, аморальність, симулякр, постмодернізм, духовність, відповідальність, шкала міжособистих стосунків, Інший, суспільство, культура.*

ANNOTATION

Myroslav SAVCHYN.

The moral sphere of the personality and its essential definitions.

The issue of morality in modern psychological discourse and life activity of a human, group, society in general is analyzed. The importance of its theoretical rethinking is stated, starting from the ideas of man of ancient thinkers, including Plato, where the ontological marker of a perfect society and a separate person considered authenticity, creation of good, usefulness, expediency, harmony of existence and essence. The essence of man is denied in the idea of simulacra (sophists) as a false copy in imitation, when his ability to live in accordance with the idea of human (good, welfare, reason) is questioned, and society is seen as a set of faceless units (singularity) without personal origin, so are neglected the questions about the ideal of man, the meaning and content of his life. It is concluded that the methodology of modern postmodernism is based on the idea of simulacra, which argues the course of a person's life process in unconscious and undetermined existential motives, which do not pose the problem of morality. It is believed that a person has the right to always be different, even abnormal, not to obey any norms, rules and standards, not to question the essence and meaning of life, instead it is popularized a man-simulacrum as an indefinite unit, from the array of which arises a faceless broad community, not a human community with life-affirming, sincere and open relationships. It is argued that the substantiation of the fundamental principles of personality's authentic morality primarily concerns its relationship with God, the Other, with himself, the community, the world, which is manifested in relation to various aspects of social life. At the same time, it was argued the existence of

vertical and horizontal dimensions of morality social nature and spiritual content. It is proved that the basis of spiritual morality is the law of effective (unconditional, absolute, equal to all) love for the Other, the liberation of the person from selfishness, the creation of freedom and universal personal responsibility. Instead, a person with social morality constantly has difficulties in realization of his moral attitude to the Other (dependence of attitude on the level of family ties, status closeness, individual characteristics) and problems with motivation for such behavior (non-consideration for the dignity of the Other, his needs for good, freedom, to be individuality). It is noted that in Ukrainian society today prevails morality of social nature and manifestations of personal immorality are common, so cleansing requires a sphere of moral attitude to others, based on the idea of man, the phenomenology of effective love, good and evil, life and death, conscience, justice, as well as respect for the right of the Other and the community to freedom and individuality. The scale of moral and immoral attitude to the Other is characterized, in which three levels are singled out - moral, morally neutral, immoral and its eleven sublevels. The personal mechanisms and problem zones in realization of the person's moral behavior are analyzed. The channels of its moral improvement in the covital contexts of culture, work, politics, everyday life are highlighted.

Key words: *idea of human, God, personality, morality, immorality, simulacrum, postmodernism, spirituality, responsibility, scale between personal relationships, the Other, society, culture.*

Рецензенти:

**д. психол. н., доц. Андрій ГІРНЯК,
д. психол. н., доц. Анатолій А. ФУРМАН.**

**Надійшла до редакції 05.01.2022.
Підписана до друку 18.01.2022.**

Бібліографічний опис для цитування:

Савчин М.В. Моральна сфера особистості та її сутнісні визначення. Психологія і суспільство. 2022. №1. С. 149–162. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.01.149>